

***BİLİMDE YÖNTEMCİLİĞİN REDDİ VE ÇOĞULCULUK:
FEYERABEND'İN EPİSTEMOLOJİK DADAİZMİ***

***“Rejection of Methodism in Science and pluralism:
Feyerabend’s epistemological Dadaism”***

Himmet HÜLÜR*

ÖZET

Paul K. Feyerabend bilim tarihini evrenselci ve nesnelci bakış açısına karşıt görüşler geliştirerek açıklamaya çalışır. Ona göre, bilim ussal olduğu kadar usdışıdır, sabit bir yöntem ve ölçüte dayalı olarak anlaşılabilir, bu açıdan bilimde her kuram kendine özgü ve kendisiyle sınırlı bir doğruluk barındırır. Bilim tarihinde en büyük rolü bilim adamının özgür kararları ve var olan kuralları ihlal etmeleri oynamıştır. Bilimdeki ilerlemeler belirli bir yöntem izlenerek ve “dışsal ve insandan bağımsız olgular”la uyulan kuramlar inşa edilerek değil, var olan kuramlarla uyulamayan ve “olgular”la sınırlanma gereği olmayan kuramlar geliştirilerek mümkün olmuştur. Feyerabend’in yöntembilim karşıtı görüşlerini ele alan bu çalışmada, onun bilimi özgür bir çaba olarak kavradığı ve bu çabaya katkıda bulunduğu, buna karşın bazı muhafazakar, anti-modernist, anti-bilimci, otoriter veya totaliter ideolojilerin onun görüşlerini çelişkili bir biçimde araçsallaştırabileceği vurgulanmaktadır. Feyerabend, her türlü tek hakikatçilik ve türdeşlik karşıtı bir epistemoloji etiği ve politikası savunduğundan, çizdiği bilim portresi, içinde insanın her türlü ideolojik ve zihinsel yönelimini barındıracak bir çoğulculuğa sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Feyerabend, epistemolojik anarşizm, bilim tarihi, yöntemcilik, bilim ideolojisi.

---

* Doç. Dr.; Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 03200 AFYONKARAHİSAR, (hhulur@aku.edu.tr).

ABSTRACT

Paul K. Feyerabend attempts to develop a counter perspective to the universalistic and objectivist viewpoints concerning the history of science. For him, science has both rational and irrational characteristics, it cannot be understood through an unchangeable method and standard, in this sense in science every theory has a truth of it's own and limited to itself. Rejection of the prevailing rules and free decision of scientists have played the most important role in the history of science. The advances in science have been possible not on the basis of following a certain method and constructing theories conforming "the outside and independent facts from man", but on the basis of developing theories that are not in consistence with the existing theory and that don't need to be tested by "the facts". In this study dealing with the anti-methodological views of Feyerabend, it is emphasized that though he conceives science as a free attempt and he contributes to its freedom, some conservative, anti-modernist, anti-scientist, authoritarian, and totalitarian ideologies may have paradoxically use his views instrumentally. Since Feyerabend develops an ethics and politics of epistemology against every kind of single, uniform and universal truth claims, the portrait of science drawn by him has a sense of plurality including all kinds of mental and ideological tendencies of man.

Key Words: Feyerabend, epistemological anarchism, history of science, methodism, ideology of science.

***

GİRİŞ

Yönteme karşı olmakla Feyerabend anarşizmin birbiriyle yakın ilişkisi bulunan iki boyutunu ortaya koyar. Birincisi, belirli bir zaman diliminde hakim kuralların epistemolojik olarak ihlali ve bilimde keşif ve ilerlemenin bu şekilde gerçekleşmesi ile ilgilidir. Bu tür bir anarşizm bilim tarihinin bir gerçeğidir. Diğer ise, bilginin etik-politik boyutu ile ilgili bir anarşizmdir. Bilim hakim ideolojisi ile bireysel özgürlükleri sınırlandırmaktadır. Bilim rasyonel bir yolla üretilmediği halde, bilim ideolojisi öyle olduğunu iddia eder. Bilimin ussal olduğu ve bilim tarihini ussallığın belirlediği dünya geneline yayılmış bir ideolojidir. Böylece bilimsel ideoloji bilimi usdışı insani olgularla ilişkisinden ve bu ilişkinin tarihsel mirasından koparır. Bilim kendi varlığını ve içeriğini borçlu olduğu insani olgulardan bağımsızlaştırılmakta ve onlar üzerinde hakim duruma getirilmeye

çalışılmaktadır. Feyerabend, bilimde bireysel özgürlüğü temel alır ve bu anlamda doğruluğun hiçbir ortak ölçütünün olmadığını ve olamayacağını, bireylerin her türlü bilme tercihleri ve iddialarının sınırlandırılmaması gerektiğini savunur. Kendi ifadesiyle “ne olsa gider”. Etik-politik bir anarşizmi haklılaştırmak için her zaman yöntembiliminin ihlal edildiği tarihsel verilere başvurur. Bilim, bilim adamlarının olgularla ve kabul gören kurallar ve kuramlarla uyuşmayan kuramlar ortaya koymalarıyla, kısaca bireysel özgür yorumlarla gelişme kaydetmiştir ve öyle olmalıdır, bilimin gerçek işleyişinin ve tarihinin anlaşılmasındaki zorluk bugünkü bilim ideolojisinin bilimi “Yöntemci” bir karakterle sınırlandırmasından kaynaklanır.

Bilim adamının kuramının tarihsel ve antropolojik koşullar tarafından kuşatıldığını ve bunların araştırılması gerekliliğini savunması Feyerabend’i bir doğal bilim kuramını yalnızca mantıksal ilişkiler kurma yoluyla sonuçlar çıkararak açıklamaya çalışan mantıkçılardan ayırır (Feyerabend 1991: 197). Yöntembilimsel kısıtlamaları reddeden Feyerabend’in (1991: 223d) epistemolojik anarşizmi bilim tarihine bakıldığında bilim adamının fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve tarihsel bir çok kısıtlamalarla karşı karşıya bulunduğunu savunur.

Feyerabend kendisini anarşist olarak adlandırır ancak “anarşistler çoğu zaman insanlara zarar verdiği için Dada-ist nitelemesini tercih eder” (Hacking 1986: 14). Bütün yöntembilimlerin sınırlı olduğunu, bir dizi kuralı başkalarıyla değiştirmeyi amaçlamadığını, geliştirdiği zıttına endüksiyonun yeni bir yöntembilim olmadığını ifade eden Feyerabend (1991: 38) epistemolojik açıdan anarşisttir ve bu siyasal anarşizmden farklıdır. Siyasal anarşizm yerleşik düzenin yıkılması görüşüne dayanır, bu anlayışta şiddet önemli bir rol oynar. Siyasal anarşizm belirli bir yaşam biçimini yok etmeye çalışırken, epistemolojik anarşist onu savunmak isteyebilir, “çünkü hiçbir kurum ve ideolojiye bitmez tükenmez bir bağlılığı ya da düşmanlığı yoktur”. Dadaist gibi bütün programların karşısındadır. Yeri geldiğinde statükoyu savunabileceği gibi, ateşli bir karşıtı da olabilir. Dadiste göre saçma veya ahlak dışı bulunabilecek hiç bir görüş yokken, hiçbir yöntem kaçınılmaz değildir. Mutlak olarak karşı olduğu tek şey evrensel ölçüt anlayışıdır (Feyerabend 1991: 200-201). Feyerabend’e göre siyasal anarşizm anlayışı bilime inanç duyarken, kendi anarşizmi Dadaizmle özdeşleştirir ve bilim dahil hiçbir ölçütü onamaz.

EPİSTEMOLOJİK ANARŞİZM: TARİHSEL BİR HAKLILAŞTIRMA

Feyerabend, bilim tarihi ve bilimin nasıl geliştiği ile ilgili görüşlerini sunduğu *Yönteme Hayır* adlı eserinde birey bilim adamlarını sınırlandıran bütün yöntemlere, bütün evrensel ölçütlere karşı olduğunu açıklar. Farklı alanlarda bilim tarihini incelediğimizde herhangi bir zamanda ihlal edilmemiş bir kural, yöntem veya ölçüt bulamayacağımızı iddia eder. Bilimsel ilerlemenin bu ihlallerin bir sonucu olduğunu düşünür. Bilim tarihi, felsefesi ve bilimin birbirinden ayıramayacağını aynı şekilde bilim ile bilim olmayanın sürekli iç içe bulunduğunu ileri sürer (Feyerabend 1991: 55-56). Feyerabend doğal bilimlerdeki birçok önemli buluşu (invention) inceler ve kuramın tarihsel koşullardan soyutlanmasına karşı çıkar. Ona göre, örneğin, kuantum kuramını ilahi bir kuram olarak değil insan yapısı bir kuram olarak ele almalıyız. Bunu yapmak için ders kitapları, özgün çalışmalar, toplantı kayıtları ve özel konuşmalar, mektuplar ve benzerleri gibi tarihsel kayıtları araştırmalıyız. Herhangi bir yaşam biçiminin araştırmasında geçerli olan antropolojik yöntem bilimin yapısını araştırmada da geçerlidir. Tarihsel kayıtlar tek çözüm olmayabilir ancak bunlar mantıksal bir araştırma için geçerlidir (Feyerabend 1991: 260-261). Bilimsel üretimin tarihselliği, evrensel standartları savunan bilim görüşünün aksine herhangi bir bilimsel kuramın kendine özgü ve biricik karakterini kapsar. Bu bağlamda bilimin aklın ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan bilim adamlarının çabaları sonucu üretildiği iddiası tamamen yadsınmış olmaktadır. Bilimsel kuramın içinde geliştiği tarihselliğin vurgulanması bilim adamının yalnızca ussal değil usdışı varlığının da bilimsel üretime olumlu katkı yaptığının teslim edilmesi demektir.

Modern bilimsel kuram ve mantık baştan beri yöntembilimsel ilkelere göre işleyen, önyargı ve eğilimlerden bağımsızlaşmış üstün aklın saf kullanımını amaçlamıştır (Gadamer 1989: 348). Buna karşın, anarşist epistemoloji bilimsel pratiklerin ussal sistematik ilkelere dayanmadığı için bilimin gelişme gösterdiğini savunur. Basitçe bu şu demektir: bilim pratiği ussal ölçüt ve ilkelere veya belirli bir yönteme dayansaydı bilimdeki mevcut gelişmeler mümkün olmazdı. Bilim tarihi incelendiğinde tek bir evrensel kuralın olmadığı, bilimin çok yönlü, karmaşık ve yanlışlarla dolu olduğu görülür. “Bilim tarihi, herşeyden önce, olgulardan devşirilmiş sonuçlarla, olgulardan oluşmaz yalnızca. Düşünceleri, olgu yorumlarını, çatışan yorumlardan çıkan sonuçları, yanlışları da içinde barındırır” (Feyerabend 1991: 22). Buna karşın, bugün bilimsel eğitim, bilim tarihinin tekdüze, “nesnel” ve değişmez kurallarla şekillendiğini iddia ederek onun içini

boşaltıp basitleştirir. Bilim tarihi bilimci anlayışın ileri sürdüğünden daha zengin içerikli, çok yönlü ve karmaşık bilimsel yorum ve eylemlerden oluşur. Bilim ideolojisinin bilim pratiğinin usdışı boyutlarını dışlayıp, bilimin bir insan etkinliği olduğu gerçeğini yadsımasıyla, bilim gerçekte olduğundan daha dar bir alana hapsedilir.

Bilim tarihinin tekdüze, evrensel ve nesnel ölçütlerle ele alınması, belirli bir ilerleme ve evrim görüşü ile ilişkilendirilerek ortaya konulur. İlerleme genellikle “dışsal gerçeklik”in tanınması ve keşfindeki bir ilerleme olarak öne sürülür. Süreklilik tezi bilim felsefesinin en klasik ve yaygın tezidir. Buna karşın Feyerabend’in anarşist epistemolojisinde, bilim tarihinin kuralsız ve usdışı örneklerle dolu oluşu, nesnelci ve yöntemci bilim anlayışının aksine bilimin süreklilik içinde gelişmediğini ortaya koyar. Diğer taraftan, kesin kurallara ve katı bir yöntemle dayalı bir bilim geleneği oluşturmak mümkün hatta başarılı olsa bile, Feyerabend böyle bir bilimin reddedilmesi gerektiğini savunur. Ona göre katı bir yöntemle çalışan bir bilimin en az iki nedenle reddedilmelidir. Birincisi, bilimin açıklamaya çalıştığı dünyanın önemli ölçüde bilinmemesidir. Bir yöntembilimi diğerinden daha geniş ufuklu olabilir ancak onun “doğanın derin gizleri”ni keşfetmek için en iyi yol olduğunu hiç kimse garanti edemez. İkincisi, bugünkü bilimsel eğitim insancıl tutumla uyumsuz ve bireylerin gelişmelerine engeldir, bu anlamda özgürlüğün artırılması bütün evrensel ölçütlerin reddedilmesine bağlıdır (Feyerabend 1991: 23). Her zaman olaydan önce geldiği için bilim hiçbir zaman tamamlanmış bir süreç değildir. “Öyleyse, basitlik, estetik kaygı, tutarlılık, hiçbir zaman (bilimsel) yapıp etmenin zorunlu koşulları değildir” (Feyerabend 1991: 34dn).

Feyerabend, bilimde ilerleme olarak kabul edilen belirli adımları varolan kuralların ve yöntemblimlerin ihlal edildiğini gösteren tarihsel örnekler olarak değerlendirir. Genel olarak Kopernik Devrimi özel olarak ise Galileo’nun konumu kendi zamanlarında hakim olan kuralları ihlal veya ihmal etmeleri bağlamında ele alınmaktadır. “Bu serbest [liberal] yapıp etmeler, yalnızca bilim tarihinin bir *olgusu* değildir. Bilginin büyümesi için, hem *mutlak olarak zorunlu* hem de akla uygun şeylerdir. ... herhangi bir kural verildiğinde öyle durumlar vardır ki, orada kuralı göz önüne almamak bir yana, zıttını bile uygulamak uygun olabilir” (Feyerabend 1991: 29-30). O, kuramlarımızın başarılarını deneyim ya da ‘olgular’ veya deneysel sonuçların ölçtüğünü; bir kuram ile ‘verileri’ arasındaki uyuşmanın kuramı desteklediğini ileri süren deneyci ilkeyi reddeder (Feyerabend 1991: 35). Deneyciliğin bu ilkesinin tersine, bilimin karşıt endüksiyona bağlı kalınarak

geliştiğini ileri sürer. Antik çağda Atomculuğun keşfi, Kopernik Devrimi, Modern Atomculuğun yükselişi (Kinetik Kuramı, Dağılım Kuramı, Stereokimya, Kuantum Kuramı), ışığın dalga kuramı gibi olay ve gelişmeler bazı düşünürlerin ya bilerek açık yöntembilimsel kurallarla sınırlı kalmadıkları ya da farkında olmadan bu kuralları çiğnedikleri için mümkün olmuştur (Feyerabend 1991: 29). Karşıt endüksiyon titizlikle ortaya konulmuş gözlemsel sonuçları reddeder. Büyük bir ölçüde doğrulanmış bir kuramla uyuşmaz.

Hem pozitivistler hem de realistler “bilimin dışsal gerçekliğin doğru, açıklayıcı ve kestirimci bilgisini amaçlayan; rasyonel ve objektif bir soruşturma olduğu anlayışını paylaşırlar.” Buna göre, bilimsel kuramlar deneysel verilere dayalı olarak nesnel bir nitelik kazanırlar. Nesnelere onlara ilişkin kuramlar ve inançlardan bağımsız olarak vardır. Bilim bu dışsal gerçekliği betimleme çabasıdır. Her iki yaklaşım da “bilimsellik, yeterli bir açıklamayı neyin oluşturduğu, bilimsel kuramlarla neyi başarmaya çalıştığımız, doğruluk ve yanlışlığı değerlendirmede deneysel kanıtın kullanılması gerektiği anlayışı vs hakkında genel standartların olduğunu kabul ederler”. Standartların neler olduğuna ilişkin farklı görüşlere sahip olsalar da her ikisi de bu evrensel ve dışsal standartları bilimselliğin ve bilimsel araştırmanın önkoşulu olarak görürler (Keat ve Urry 1994: 55-56). Diğer taraftan, konvansiyonalist yaklaşım, nesnellik ve ussallık ile ilgili pozitivist ve realist kabulleri üç açıdan reddeder. Birincisi, bilimsel önermeler dışsal gerçekliğin betimlemeleri değil, bilim adamlarının kendi inşalarıdır. İkincisi, bilimsel bir kuramın kabulü veya reddi öznel ve “burada bilim adamının pratik ilgilerinin estetik veya moral değerlerinin vs.” rolü vardır. Üçüncüsü, kuramların doğruluğu veya yanlışlığını deneysel veriler belirlemez; kuram yansız bir gözlem dilinin mümkün olmadığı gibi gözlem nesnelliğin bir önkoşulu değildir (Keat ve Urry 1994: 74-75). “Feyerabend için bilime ilişkin imge hem mitiktir hem de istenilmeyen bir imgedir”. Tarihsel olguları yanlış sunduğu için mitik, “hümanist tutum”la çatışan bir ideale sahip olduğu için de istenilmeyen bir imgedir (Keat ve Urry 1994: 71). “Feyerabend’in tercih ettiği bilim imgesinde bilim adamının istek ve zevkleri gibi bireysel değerler büyük rol oynamaktadır: Bilim baştan sona bir insan etkinliği olmalıdır, insanoğlunun sadece serebral ve akademik öğelerinin işe karıştığı bir etkinlik olmamalıdır” (Keat ve Urry 1994: 72).

Özgür bir bilim pratiğine katılmak için, yerleşik kuramlarla ve deneysel sonuçlarla uyuşmayan hipotezler kullanabiliriz ve bunun özel bir savunusu gerekmez çünkü alanında tüm bilinen olgularla uyuşan hiçbir

kuram yoktur (Feyerabend 1991: 37). Tutarlılık koşulu bir hipotezi veya kuramı olgularla uyuşmadığı için değil, yerleşik kuramla uyuşmadığı için reddeder. Eski ve bilinen kuramı içsel avantajları için değil eski ve bilinen olduğu için sahiplenir. Bu nedenle yerleşik ve kabul görmüş kuramlara aykırı hipotez bize başka türlü elde edilemeyecek bilgi sağlar. Yerleşik “kurama seçenek oluşturan diğer kuramlar olmaksızın ortaya çıkarılamayan, bu seçenekler ortadan kaldırılır kaldırılmaz da yok olan olgular vardır” (Feyerabend 1991: 41-42, 44). Alternatiflerin dışlanması deneysel kapsamın daralmasına yol açar. Böylece yakıştırılan başarının kuramın keskin bir ideolojiye dönüştürülmesi nedeniyle olduğu açıklanmış olur. Kuram olgularla uyduğu için değil, bazı olguları dışladığı için başarılıdır. Tutarlılık koşulu değişkenliği sınırlandırır, fikirlerin değişkenliği nesnel bilgi için gereklidir ve değişkenliği destekleyen bir yöntem insancıl bir yöntemdir (Feyerabend 1991: 47-48). Kuramın nesnelliğini savunan tezler onun doğruluğunun anlaşılabilirliği yegane “otorite”nin dışsal gerçeklik olduğunda görüş birliği içindedir, ancak kuramın “olgular”dan önce geldiğini iddia etmek, kuramın sınanması için başvurulacak “otorite”nin olmamasının vurgulanmasıdır.

Feyerabend, çağdaş felsefi deneyciliğin iki ilkesi olan tutarlılık koşulu ve anlam değişmezliği koşulunu reddeder. Ona göre bilimsel kuramlar birbirleriyle uyuşmazlar ve uyuşmamaları gerekir. Terimlerin ve kelimelerin kendi başlarına, bağımsız anlamları yoktur, onların anlamları içinde buldukları kuramsal sistem tarafından belirlenir. Anlamın kuram bağımlı oluşu “gözlem terimleri” için de geçerlidir ve bunlar içinde yer aldıkları kuramsal bağlama göre anlam kazanırlar. Deneyciliğin iddia ettiğinin tersine, bir kuramın parçası olmayan gözlemsel ifadeler anlamlı olamazlar ancak kuramlar gözleme dayanmadan da anlamlıdır. Bu durumda kuram değil gözlemsel ifadeler dayanağa ve gerekçelendirmeye muhtaçtır. “Anlamın kuram-bağımlılığı, her kuramın kendi gözlem-dilini” kendi deneyimsel dünyası içinde belirleyip anlamlandırmasıyla ilişkilidir ve farklı kuramsal bağlamlarda kullanılan aynı terimlerin farklı anlamlara sahip olmalarını beraberinde getirir (Shapere 1981: 38-41). İki kuram arasında benzerlik olsa bile aralarındaki anlam farklılığından dolayı bu benzerlikler önemsiz, yüzeysel ve yapaydır. Anlam farklılığı, farklı kuramların karşılaştırılmaz ve ortak ölçülemez olmalarına yol açar (Shapere 1981: 49). Kuramların birbirlerinden kopuk olmaları, karşılaştırılmamaları ve birbirlerinin “deneyim” ve anlam alanlarını yadsımaları bilimin tarih içinde birikimsel olarak geliştiği görüşünün bütün temellerini sarsmaya çalışır.

Kuhn'un bir paradigmadan diğerine geçişte ortaya çıktığını ileri sürdüğü anlam değişimi Feyerabend'e göre bir kuramdan diğerine geçişte karşımıza çıkar. Kuhn gibi Feyerabend kuramın değişmesiyle birlikte "gözlem" ifadeleri dahil dildeki ifadelerin anlamının değiştiğini savunur (Rorty 1988: 270). Ancak Kuhn'dan farklı olarak Feyerabend, paradigma olarak adlandırılacak epistemolojik yapıların mevcut olmadığını ileri sürer, çünkü paradigmanın nüfuzunu temsil eden "[normal] bilimin standart ideolojisi... gelişmeye engel oluşturur. Kuramsal çoğulculuk engellenmemeli cesaretlendirilmelidir. 'Bilmece'lerin birikimi değil, yalnızca böyle bir çoğulculuk bilgiyi geliştirir" (Feyerabend 1967b: 147). Bilim tarihi sabit anlamlarla değil birbirinden farklılaşan kuramlarla ve anlamlarla şekillenmiştir. Rorty, Feyerabend'in "anlam değişmezliği" dediği şey olmadan felsefecinin uygulayabileceği hiçbir özel anlam ve analiz yönteminin bulunmayacağını ileri sürer (Rorty 1988: 272). Anlam değişiminin bütün felsefe ve bilim için sonuçları vahimdir çünkü anlamın bir kuramdan diğerine değişmesi bilim ve felsefe tarihindeki farklı yaklaşımların genel olarak betimlenmesi, aktarılması ve anlaşılmasını olanaksızlaştıracaktır.

Yorum ve kuram olmadan olgular hiçbir anlam ifade etmez. Bu bağlamda, deneyimin ve deneyin bilimdeki rolünün efsaneleştirildiğini iddia eden Feyerabend gözlemsel ifadelerle kuramlar üzerinde hüküm gücü tanımamakla, kuramlaştırma özgürlüğünü savunur. Kuramları insanların istediği gibi yorumlamakta serbest olduklarını savunurken, sınırsız yorum olasılıklarının önünü açıp yoruma sınırsız güç tanımakla kuramları deneyimle karşılaştırma ve ona göre değerlendirme anlayışını yıkar. Bilim tarihinin bütün dönemlerinde, birbiriyle tamamen uyuşmayan çok sayıda alternatif kuram geliştirilmesinin arzu edilirliğini vurgular (Shapere 1981: 53). Feyerabend'in hareket noktası bireylerin özgür yorumlarıdır, doğru ve yanlış ölçütleri bu özgürlüğü yıpratacağı için doğru ile özgürlük arasında bir tercih söz konusu olduğunda Feyerabend'e göre özgürlük tercih edilmelidir.

Ondokuzuncu yüzyılda Mill ve "Darwincilikleri fikirlerin savaşını kapsayan bazı Darwinciler" kuram ile gerçeklik arasındaki ilişki ile ilgili olarak temel güçlüklerin üstesinden gelen bir anlayışa sahip olmuşlardır: "kuramların doğrulukları ve mükemmellikleri başka kuramlara başvurmadan gösterilemez". Böyle bir anlayışta kuramların tercih nedeni olgularla ilişkileri değil, kuramlar arasındaki rekabettir. Böyle algılandığında bilgi zihnimizde ufuklar açan ve hayal gücümüzü geliştiren "bir alternatifler okyanusu"dur. Popper ile bu görüş arasında irtibat kurulduğu halde, Popper

ile Mill arasında çok belirgin farklar vardır. Popper’ın bir kuram ile diğerini “karşılaştırma standartları sabit ve katıdır, Mill’in standartları ise tarihsel koşullar içinde değişmeye müsaade eder”. Yine, “Popper’ın standartları rakipleri ilelebet saf dışı bırakır: Yanlışlanabilir olmayan veya yanlışlanabilir olan ve yanlışlanmış olan kuramların bilimde yeri yoktur. Popper’ın standartları açık, ikirciksiz ve belirgince formüle edilmişken, Mill’in ölçütleri böyle değildir”. Popper’ın standartları bilimsel bilgiye bir avantaj da sağlamaz çünkü bilimin kendisi açık, ikirciksiz ve belirgince formüle edilmemiştir (Feyerabend 1981: 159-160). Feyerabend aynı şekilde Kuhn’un fikirlerinin bilim tarihini açıklayamayacağını çünkü düşünce tarihinde belirli standartların hüküm sürdüğü “normal bilim” olarak tasvir edilebilecek bir döneminin olmadığını ileri sürer.

Feyerabend’e göre, var olan kuramdan farklılaşan olabildiğince farklı sayıda kuramın geliştirilmesini ve bu kuramların var olan kuramda olabildiğince köklü bir biçimde farklılaşmasını, olabildiğince farklı deneyim türlerini ve insanın her türlü bilme çabasını kapsadığı için, yani özgür bilme çabasının sınırlanmadan yansıma bulduğu için destekler (Shapere 1981: 39). Zıttına endüksiyona dayalı ad hoc hipotez ve mümkün olduğu kadar alternatif kuramın varlığı, kuramların çoğulluğunun yöntembilimsel olarak haklılaştırılmasıdır. Alternatif kuram var olan kuramdan ne kadar köklü bir farklılaşma gösterirse o kadar etkili olur. Böylece Feyerabend’e göre “bilgi, ideal bir görüşe gittikçe yaklaşacak, kendi başına tutarlı kavramlar dizisi değildir. Giderek hakikata ulaşacak kuram da değildir. ...sürekli yükselen, birbirleriyle bağdaşmaz (hatta belki de, birbirleriyle ortak ölçülemezliği olan) seçenekler okyanusudur” (Feyerabend 1991: 36). Bilgi kuramsal anarşizm çoğulculuk ve özgür seçime dayalı olarak bilimin gelişmesine katkıda bulunur. Herhangi bir kuram karşıt endüksiyonla üretildiği için yeni bir kavramsal sisteme sahiptir. Anlam kurama bağlı olduğu için terimler, örneğin Kuantum kuramı bağlamında kullanıldığında klasik fizikteki anlamlarından farklı anlam kazanırlar. “*Kopernik kuramını sınamak için gerekli olan yeni bir insan anlayışı, insanın bilme gücü konusunda bir bakış taşıyan, taze dünya görüşüdür*” (Feyerabend 1991: 163-164).

Feyerabend, göreceliği ve klasik fiziği ortak ölçülemezliğin örnekleri olarak ele alır. “Klasik fizik örneği ... [Ş]ekiller, kütleler, hacimler, zaman aralıkları vs. gibi fizik nesnelerin en temel özelliklerini betimlemek için kuşatıcı bir terimler düzenini oluşturmuş. Bu terimler düzenine bağlı kavramsal sistemi, en azından çeşitli yorumlarından birinde, özelliklerin nesnelerin kendilerinde [inherent] olduğu, ancak doğrudan fiziksel etkileşim

sonucunda değiştikleri varsayımına dayanıyor. Bu klasik fiziğin genelgeçer [evrensel] ilkelerinden biridir. Görecelik kuramından en azından Einstein ve Bohr'un kabul ettiği yorumunda, kendilerinde bulunan bu tür özelliklerin olmadığı, şekiller, kütleler, zaman aralıklarının fiziksel nesnelere ve koordinat sistemleri arasındaki bağıntılar olduğu, bu bağıntılarında, bir koordinat sistemini diğeriyle değiştirdiğimizde, hiçbir fiziksel etkileşim olmaksızın değişebildiği sonucu çıkıyor". Feyerabend yeni kavramsal sistemin klasik olanın varlığını yadsıdığı, üstelik bize böyle bir durumu ifade etme imkanı vermediği sonucuna varır. Kısaca, Feyerabend'e göre, "kuramsal değişiklikler" beraberinde "ontoloji değişiklikleri"ni getirir (Feyerabend 1991: 278-279). Feyerabend kuramların nitelikleri olarak gördüğü farklılıkların kültürler için de geçerli olduğunu savunur. Ona göre, "[m]ekan, zaman, gerçeklik bir dilden diğerine hareket ettiğimizde değişir....Kültürlerin sahip oldukları dünya yalnızca farklı olayları kapsamaz onları farklı biçimlerde de kapsar" (Feyerabend 1988: 158). Kuramlar arasında bir karşılaştırma yapılamayacağı gibi kültürler arasında da yapılamaz. Kuramların ortak ölçülemezliği bu kuramların yalnızca kendi deneyimlerinin dikkate alınarak anlaşılabilirliğine anlamına gelir. Bu kuramların içerikleri birbiriyle karşılaştırılarak akılcı ve yöntemci bilimin iddia ettiği gibi nesnel değerlendirmelere varılamaz. Kabul veya reddetmeyle ilişkili olarak estetik hükümler, beğeni hükümleri, veya öznel istekler geçerlilik kazanır. Bilimin insani niteliği "nesnel" görüntüde olmasına tercih edilebilir. Bilimler insan yaratıları olduğundan kuramlardan birini tercih etmenin diğer insani tercihlerde olduğu gibi bir beğeni konusu olması doğaldır (Feyerabend 1972: 227-228).

Hermenutik ve eleştirel kuramın pozitivism eleştirileri doğa bilim felsefesi olarak pozitivism konumuyla ilgili çok şey söylemezler (Outhwaite 1991: 14). Feyerabend, doğa bilimlerinin anlaşılmasını zorlaştırdığı için "Yöntem"e saldırır, Gadamer ise hermenutik ve *Geisteswissenschaften* alanına yöntemin sokulmasına karşı mücadele eder. Benzer bir biçimde, Sheldon Wolin ise "yöntemcilik" in siyaset bilimi disiplini üzerindeki bozucu etkilerini vurgular. "[Yöntem] yalnızca toplumsal ve siyasal yaşamı neyin oluşturduğunu anlamayı varsaymaz, çağdaş dünyada insan yaşamını şekillendirmede (veya daha çok yanlış şekillendirmede) güçlü bir etken haline de gelmiştir". Gadamer ve Feyerabend'in Yöntemin pratik-ahlaki boyutları ile yakın bir ilgileri vardır, onlara göre "Yöntem masum, epistemolojik ve yansız bir ideal olmaktan çok uzaktır ve bir 'zihin şekillendirici taslak'tır" (Bernstein 1989: 44-45). Her iki

düşünür de Yöntemin anlamı sınırlandırıcı yönlerine vurgu yapar. Gadamer (1989: xxiii), *Hakikat ve Yöntem*'de geliştirdiği hermenutikin insan bilimleri için bir yöntembilimi olmadığını, amacının “yöntembilimsel öz-bilinçlerinin ötesinde, insan bilimlerinin hakikaten ne olduğunu ve dünya deneyimizin bütünlüğüne onları neyin bağladığını anlamaya çalışmak” olduğunu ifade eder.

BİLİM VE BİLİM İDEOLOJİSİ

Her şeyden önce bilim diğer insani etkinlikler gibi bir etkinlik olduğu halde, bilim ideolojisi bilimi insanın yalnızca ussallığıyla sınırlandırır ve bu yolla bilim ideolojisi bilimi olduğundan farklı göstermeye çalışır. Bilim tarihi ussallık tarafından olduğu kadar usdışılık tarafından da belirlenmiştir. Aynı şekilde, bilimin gerçek tarihsel gelişmesi, bilim ideolojisinin iddia ettiği tersine bilim adamlarının standart bir yönteme bağlı kalarak değil, bilinenlerin tersine davranarak ve varolan standartları ihlal ederek mümkün olmuştur. Bilim yöntembilimsel ve kuramsal çoğulculuk sayesinde sahip olduğu birikime ulaşmıştır.

Bütün ideolojiler gibi bilim ideolojisi de yanlı ve belirli bir amaca hizmet ettiği için “çok fazla ciddiye alınmamalıdır”. Bilimin baskıcılık ve hurafeyle savaştığını ve dini inanca karşı entelektüel özgürlüğün yolunu açtığını düşünsek de, Feyerabend, bugün bu iddiaların kötü hayallerden başka bir şey olmadığını ileri sürer. Ona göre, toplumdaki her şeyi sorgulayan düşünürler bile, bilim taraftarlığı sorgulanmamaktadır. Örneğin, Kropotkin toplumdaki her türlü kurum ve inançlara karşı çıkıp onları ortadan kaldırmayı amaçladığı halde, bilime yönelik böyle bir karşıtlık duymaz; Levi-Strauss insani evrimin en üst basamağı olarak kabul edilen Batı Düşüncesi dahil bütün ideolojileri görecelileştirmiş fakat bilimi bu görecelileştirmeye dahil etmemiştir; Marx ve Engels kapitalist topluma kökten eleştirel yaklaştıkları halde, özgürlük savaşlarında emekçilerin bilimi kullanabileceklerini iddia etmiştir (Feyerabend 1981: 156). Bilimin bütün bu karşıt tavır alışlarda istisna olması, çağdaş toplumun en etkili ideolojisinin uzun bir dönem dokunulmaz olarak algılanmasını berberinde getirmiştir.

Feyerabend'e göre, “bilimsel aklın doğru bir eleştirisi hiçbir şeyi peşinen kabullenmez”. Bilimin mükemmelliği ve yöntembilim standartları

tartışılarak ortaya konulmamış öylece kabul edilmiş peşin hükümlerdir. Bilimdeki yöntembilimi standartlarının büyü pratiğindeki standartlardan daha iyi olduğunu ve tercih edilmesi gerektiğini ortaya koyan tek bir argüman dahi yoktur. “Bilim taraftarlığı adına yapılan spekülasyonlar genellikle büyü yapımından ayrılamaz ve kolayca anlaşılabilir bir yöntem izlemez. Bazı alanlarda yasa ve düzen varken, diğer alanlarda hiçbir şekilde yasa ve düzen yoktur” (Feyerabend 1976: 112-113). Hem büyü hem de bilim insanlığın önemli değerleridir ve bir arada bulunmaları seçeneklerin ve özgür tercih koşullarının varolması demektir. Ancak bilim uzun bir süredir bütün alanı tek başına egemenliği altına almaya çalışır.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda bilim geçmişten kalma inançlardan insanları özgürleştirmede bir araçken, bugün kendisi sınır tanımaz bir din haline gelmiştir. Örneğin, “[b]ugün eğitimde bilimsel “olgular”, yüzyıl önce dinsel “olgular”ın öğretilmesiyle aynı şekilde öğretilmektedir”. Bilimin toplum ve bütün kurumlarına yöneltilen eleştirinin dışında tutulması, bugün artık kendisinin bir zamanlar özgürlük adına karşı koyduğu ve savaştığı ideolojiler kadar baskıcı bir konuma sahip olduğunu ortaya koyar. Bilim, *Doğruyu* bulduğunu ilan edemeden, keskinleşmiş ve özgürlük aracı olmaktan uzaklaşmıştır. İnsan yaşamı doğru tarafından olduğu kadar başka çok sayıda fikir ve değer tarafından etkilenir. Üstelik her zaman doğrunun izlenmesi gerektiği doğru değildir. Doğru ile özgürlük arasında bir çatışma olduğunda tercih yapmak zordur. Ancak bu tercihin her zaman doğrunun lehine yapılması doğru değildir. Bu düşüncelere sahip olan Feyerabend (1981: 157-158) modern bilimi düşünce özgürlüğünü engellediği için eleştirir. Ona göre, bilimin doğruyu bulduğu iddia edilse bile, insan bu buluşu (doğru) tercih etmeyip başka bir şeyi tercih edebilir, çünkü yaşamda ondan daha fazla değer verdiği şeyler olabilir.

Bilimin toplumdaki istisnai konumunu savunan görüş iki noktada toparlanabilir: “(1) bilimin en sonunda sonuçlara ulaşmak için doğru *yöntemi* bulduğu ve (2) bilimsel yöntemin mükemmelliğini kanıtlayan çok sayıda *sonuçun* olduğu”. Feyerabend (1981: 158-163) her iki iddiayı da kökten reddeder. Bunlardan ilkiyle ilgili olarak, kuramların olgulara dayanmadığını, kuramın olgulardan bağımsız olduğunu; ikincisiyle ilgili olarak ise bilimde ulaşılan sonuçların ve ortaya çıkan gelişmelerin yalnızca bilimin iç işleyişine bağlı olmadığını, bilim dışı ideolojilerin de bu sonuçların elde edilmesine yardımcı olduğunu savunur. Bu bağlamda Feyerabend, bilimde

yöntembilimin basit bir konuyu bile anlamayı zorlaştıracak kadar boş sofistikasyonlarla doldurulduğunu ifade eder.

Günümüzde, bilimden farklı olan yaşam biçimleri ya yok olmuş önemli ölçüde değişim geçirmiştir. Batı tıbbından daha etkili olmuş olan tıbbi teşhis ve tedavi biçimleri, “Batı biliminin ideolojisinden kökten farklı olan bir ideolojiye dayanıyordu”. Telepati ve telekinesis bilimsel yöntem tarafından geçersiz hale getirilmiştir. Buna karşın telekinesis ve akupunkturun bilime dahil edilerek “bilimsel” olarak nitelenmesi de mümkündür. Bilimdeki sonuçların dışsal yardım olmadan yalnızca bilim tarafından elde edilseydi bilim ideolojisinin bunları bilime mal etme çabaları haklı çıkabilirdi, ancak bilim tarihine baktığımızda bilimin böyle çalışmadığını, bilimde ulaşılan sonuçlarda bilim dışı fikirlerin katkısının olduğunu görürüz. Örneğin, “Copernicus evrenle ilgili yeni bir görüş ortaya koyduğunda bilimsel öncülerine değil, çılgın bir Pisagorcu olan Philoloas’a başvurmuştur. Fikirlerini bilimsel yöntemin bütün açık kuralları karşısında benimsemiş ve ileri sürmüştür. Mekanik ve optik zanaatkarlara, tıp ebelere ve büyücülere çok şey borçludur”. Tarihte, büyük bilimsel ilerlemelerin yöntembilimsel “ussal” kuralları izlemenin değil dışsal müdahalelerin sonucu olduğunu görürüz. Bu nedenle, “bilimin bugün toplumda oynadığı istisnai rolü desteklemek için kullanılacak tek bir argüman bile yoktur”. Bilim bir çok şey yapmıştır ama diğer ideolojiler de aynısını yapmıştır. Özetle, “bilimi geri kalandan ayırabilecek tek bir bilimsel yöntembilimi yoktur. Bilim toplumu etkileyen çok sayıda ideolojiden yalnızca biridir ve öyle görülmelidir” (Feyerabend 1981: 161-162). Bilim dışındaki ideoloji ve değerlerin insan yaşamına ve özgürlüğüne katkılarının yanında bilimsel ilerlemeye sağladıkları katkılar yadsınamaz. Bu açıdan bilim ile bilim dışı iç içe geçtikleri için aralarında kesin bir ayırım yapmak zordur.

Bilim ideolojisinin “masal”ına göre, bilimdeki başarılar “keşifçilik ve kontrol”ün sonucu olarak ortaya çıkar. Bilim adamları zihinlerindeki fikirleri belirli yöntemlerle geliştirirler, bu yöntemlerle devre dışı bırakılan fikirlerin insanlığa bir katkısı yoktur. “Bilimin kuramları yöntemin testinden geçmiştir” (Feyerabned 1975: 167). Yöntem böylece bilimselliğin ve doğrunun tek ölçütü olarak algılanır ve insanlığın yöntemin süzgecinden geçen bilgi ile yetiştirilmesi gerektiği kabul edilir. Ancak, Feyerabend bu kabulü tersine çevirerek değerlendirir: “Yegane düzgün yöntem ve yegane kabul edilebilir sonuçlara sahip olduğunu iddia eden bir bilim ideolojidir ve

devletten özellikle eğitimden ayrılması gerekir”. Her meşguliyet katılanların belirli bir biçimde davranmalarını ve belirli bir ideolojiye sahip olmalarını isteyebilir. “Bu din için olduğu kadar fizik bilimi ve fahişelik için de geçerlidir”. Bu kendi başına bir sorun olarak görülmeyebilir. Ancak bu tür bir ideoloji ve davranışı *genel eğitimin* ilkeleri haline getirmek özgürlük ve tercihe aykırıdır (Feyerabend 1975: 175).

Batı dünyasında, insanın özgürlüğü üzerindeki engellerden biri devlet ve kilise birbirinden ayrılarak kaldırılmıştır. Ancak kilisenin topluma tek hakikatçi bir inancı dayatmaya kalkışması yerini herkesin kendi doğrusunu seçme uygulamasına bırakmış olsa da, tek hakikatçi bilimcilik kilisenin bu mirasını devralmıştır. Bu bağlamda, devletin bilimci ideolojinin nüfuzundan kurtulması ve toplumda bilimci ideolojinin yegane otorite olan tekeline son verilmesi, toplumun tüm bireyleri açısından yararlı olacaktır. Bu nedenle, devlet ve bilim, bir zamanlar devlet ve dinin birbirinden ayrıldığı gibi ayrılmalıdır. “Bilim toplumu etkileyebilir, ancak bu etki siyasal grupların veya baskı gruplarının toplumu etkilediği kadar olmalıdır”. Bilimin günümüzdeki tek otorite oluşu özellikle modern eğitim tarafından pekiştirilmektedir. Ancak “[b]ilim yıllarca eğitimden sonra anlaşılabilir kapalı bir kitap değildir”, bu nedenle, ilgi duyan “herkes tarafından incelenebilecek ve eleştirilebilecek entelektüel bir disiplindir ve çok sayıda bilim adamınca yürütülen sistematik bir karmaşıklıklaştırma kampanyası sonucunda zor ve köklü gibi görülür” (Feyerabend 1981: 162-163). Bugün eğitim yöntemi bazı temel efsanelerin öğretilmesini kapsar. “Efsaneyi bilen yeni yetme hemen her şeyi açıklayabilir ... Toplum ve Doğanın öncüsüdür. Her ikisini de anlar ve onlarla nasıl etkileşeceğini bilir. Ancak, *anlayışını yönlendiren efsanenin öncüsü değildir*” (Feyerabend 1981: 163). Hıristiyanlığın en totaliter öğreticisi bile “öğrencilerinin Budistler, Yahudilerle ve diğer tasvip edilmeyen insanlarla irtibata geçmesini engelleyemez. Ancak, bilim veya akılcılık örneğinde alanı neredeyse tamamen inançlılar doldurmuştur ... Burada gereksinim duyduğumuz eğitim insanların kendilerini herhangi bir yegane görüşün geliştirilmeye adanmalarına engel olmadan, *karşıt, karşıt-savcı* olmalarını sağlayan bir eğitimidir.” Böylece genç nesiller hem us hem de usdışı hakkında bilgilenir ve bir ideoloji tarafından ele geçirilerek değil özgür tercih sonucunda bilim adamı olurlar (Feyerabend 1981: 164).

Feyerabend, *Yönteme Hayır*'ın Türkçe çevirisi için giriş yazısında şunları ileri sürer: “Birinci Dünya Bilimi, Avrupa’da ‘bilimsel devrim’ sonucu doğmuş, şimdiyse bütün dünya üniversitelerinde, teknoloji kurumlarında uygulanan bilim, beyinlerimizi teknik başarılarıyla bombardıman etmeyi sürdürüyor. Çoğunlukla ‘ussalcılık’ (rationalism) denen bir ideoloji eşlik ediyor ona. ... Birinci Dünya bilimi tek tek tarihsel koşulların doğurduğu düşünceleri içeriyor; bu yüzden de genelgeçerlilikten yoksun. ... Batılı olmayan bilimler birçok yerde ortadan kaldırılıyor. Oysa, sebep başarısızlıkları değil, Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri gücü var. ... Birinci Dünya bilimi, dünyayı daha iyi anlamamızı ya da hepimize daha iyi yaşama olanağı sağladığı için değil de, daha iyi silahlar ürettiği için kabul edildi. ... Her kültür, her ulus, kendi özel gereksinimlerini karşılayacak bir bilim kurabilir” (Feyerabend 1991: 12-14). Bugün bilimin yararlı olup olmadığı sorusunu ele alırken sağladığı maddi rahatlıktan bahsetmek yeterli bir yanıt oluşturmaz, çünkü “evleri aydınlatmak ve ısıtmak için kullanılan keşifler bu evleri yıkabilecek silahlar inşa etmek için de kullanılır” (Feyerabend 1967a: 390). Ahmet İnam *Yönteme Hayır*'ın Türkçe çevirisine önsözünde Türkiye’de çok sesliliğin ve özgün çalışmaların yeterince gelişmediği için bu eserin Türk aydınının ufkunu genişletebileceğini belirterek bazı tereddütlerini ifade etmektedir: “Üstünkörü irdelenmemiş, önyargılarla yanlış anlaşılabilir bu kitap: Bilim düşmanlığı savunulmuyor burada: Bilimin sınırları, yeri yurdu, ortaya konuyor, tartışılıyor. Bilimde yaratıcı olabilmemiş, bilime katkıda bulunmuş Batılı insan için anarşizmin bir anlamı var: Zincirlerinden kurtulmaya çalışıyor... Türk aydını, Tanzimattan bu yana, Batıyla olan hesaplaşmalarında, kalıpcı düşüncelerden taklitçilikten, papağanlıktan kurtulmalıdır. Unutmamalı ki, bilim düşmanlığı da Batıdan devşirdiği bir görüş olur, eğer kendine özgü tartışmalarla, yaratıcı ürünlerle, kendi görüşünü pekiştiremezse!” (Feyerabend 1991: 6-7). İnam’ın bu görüşlerinin ne kadar yerinde olduğunu özellikle anti-Batıcı, toptancı (totaliter) ideoloji benimseyenlerin Feyerabend’inki gibi görüşleri, sırf Batılı bilimcilik ve dünya görüşünü eleştiriyor diye savunurlarken görmekteyiz. Batının silah üreten bilimi ve tekdüzeleştirici ussalcılığı eleştirilirken, çoğu kez bu eleştirinin özgürlük ve insani değerler için yapılmadığı, tersine belirli bir toptancı zihne ulaşmak için ortaya konduğu ve böylece insanlardan sorgulamayıp itaat isteyen tekdüzecilik arzusunun kamçılandığı gözlenebilir.

SONUÇ

Feyerabend'in bilimin değerlerden ve önyargılardan bağımsız olmadığı, bilimin tarihsel bir olgu olduğu halde bugün okullarda tarih dışı gösterildiği iddiasına karşı Naess "hermenutik, Frankfurt Okulu ve çoğu Anglo-Amerikan bilgi sosyolojisinin bilimin tarihsel, siyasal ve ideolojik bir olgu olarak ayrıntılı bir tablosunu" oluşturduğunu savunur (Naess 1975: 184-185). Feyerabend'in "saçma, eski veya yeni fikirlerin" bir kısmını değil bütünü kullanmamız gerektiği görüşüne karşı Naess "bugün bilimi bilim dışıyla birleştiren sağlıklı bir eğilim" olduğunu ve bunun sonucu olarak sosyal antropologların "endüstrileşmemiş bir toplumda neler olup bittiğini yakalamak için kesin bir yöntem izlemeksizin" yaşadıklarını ileri sürer. Feyerabend'in "ilkel kabilelerin çağdaş bilimsel zooloji ve botanikten daha ayrıntılı bir sınıflandırmaya sahip" oldukları iddiasına karşı, Naess bu tür kabileler hakkındaki bilgimizi bilim adamlarının geliştirdiğini iddia eder (Naess 1975: 187-188). Naess sol-kanat muhalefet içindeki araştırmacıların Feyerabend'in bilimde eksik gördüğü bütün özellikleri taşıdığını ve onların 'ne olsa gider' fikrine inandıkları görüşünü savunur (Naess 1975: 190).

Marxist açıdan bir eleştiri geliştiren Curthoys ve Suchting (1977: 262) "Feyerabend'in kuram-bağımlılık tezinin tüm kuşkucu sonuçlarından kaçındığını ve böylece tersine endüksiyonun kuramsal açıdan yetersiz olan meşruluğunu gizlediğini" iddia ederler. Onlara göre Feyerabend'in tarihsel ilgisi "tamamıyla öznel değerlendirmelere dayanır." Saldırdığı görüşün tam tersini savunmaktadır; "deneyci Yöntemcilik bir kuramın mevcut oluşunu onu tercih etmenin gerekçesi kabul ederken, Feyerabend bir kuramın mevcut olmayışını onu tercih etmenin gerekçesi kabul eder...Feyerabend deneyci temellere dayalı bir kuşkucudur...Çünkü kuşkuculuk herhangi bir kuramı tercih etmenin diğerine karşı haklılaştırılmayacağı görüşünden oluşur" (Curthoys ve Suchting 1977: 265-266). Feyerabend Yöntemcilikte neyin yanlış olduğu konusunda yanılmaktadır. İlk olarak, evrenselliği reddederek (doğa bilimlerinin yanlış yorumuna dayanmasına karşın) özerk bilimlerin veya toplumsal kuram gibi bilim kollarının kuramsal üretimi ve gelişmesini göz ardı eder. İkincisi, iddia edilen sabitlik bir disiplini belirli bir gelişme aşamasında "dondurarak" muhafazakar bir işlev görür. Üçüncüsü, kuramsal pratiğin dışsal kısıtlamalar ona içsel olan zorlukları ihmal eder. Curthoys ve Suchting'e göre, Feyerabend bilimi materyalist değil idealist bir anlayış içinde sorgular ve "çağdaş bilimsel pratiğin eklemlendiği diğer maddi pratiklerin spesifik niteliğini tamamıyla ihmal eder". Bu bağlamda, kapitalist toplumda bilimsel olanlar de dahil her türlü ürünün başat niteliği *meta* olmasıdır. Feyerabend'in *Yönteme Hayır* adlı eseri "çağdaş toplum ve

ideoloji tarihinde belirli bir spesifik konjonktür açısından semptomatik bir öneme sahiptir” (Curthoys ve Suchting 1977: 336, 338). Feyerabend, Curthoys ve Suchting’e yanıtında onların kendi taraflı bakışlarını ortaya koyduklarını belirtir. Eleştirileri yerini bulsa bile (hiç de öyle olmadığı halde), bu eleştirmenlerin kendi görüşlerinin Marxist olmadığını ortaya koyabileceklerini ama bunun haklı olmadığı anlamına gelmeyeceğini ifade eder (Feyerabend 1977: 372, 379).

Diğer bir eleştiri, Feyerabend’in bir yandan evrensel ölçütleri yadsıyan bir yaklaşım savunmasını diğer yandan bilimsel ilerlemeden söz etmesinin anlaşılmasındaki zorluğa işaret eder. Buna göre bilimsel ilerlemeden söz edebilmek için “bilimsel bilgiyi neyin oluşturduğuna dair standart ve ölçütleri” kabul etmek zorunludur (Keat ve Urry 1994: 73). Ancak, Feyerabend’in bilimsel ilerlemeye verdiği anlam; bilimin önceden belirlenmiş, tasarımılanmış *belirli* bir amaca ulaşması değil, içinde birbirinden farklı bilgi ve doğruluk iddiası taşıyan, “gerçeklik”i birbirinden farklı hatta birbiriyle taban tabana zıt anlayan ve açıklayan, aralarında bağdaştırma ve uzlaşma bulunamayacak kadar farklı kuramların geliştirilmesi olarak anlaşıldığında, böyle bir bilimsel ilerlemenin ortak standart ve ölçütler gerektirmediği söylenebilir. Kuramlar arasında anlam sabit olmadan da bilimsel ilerlemeden söz etmek mümkündür, çünkü bu durumda ilerlemenin “ölçüt”ü kuramların olabildiğince çoğaltılmasıdır.

Bilime yönelik eleştirilerin nereden geldiği eleştirinin hangi biçimlerde ortaya konulduğunu anlamak açısından önemlidir. Hermenütik eleştiriler temelde bilimin nesnelci, evrenselci eğilimlerini sorgularlar, bunun karşısında anlam ve yorumların bağlamsal ve tarihsel boyutlarını dikkate alan daha esnek yapılı bir bilim görüşü benimserler. Frankfurt Okulu ve solkanat eleştiriler ise çoğunlukla bilim ideolojisinin kapitalist toplumdaki araçsallığı ile ilgilidir. Feyerabend’in bilim eleştirisinin temelinde birey özgürlüğü yatar, ancak insanlığın tarihsel-kültürel mirası içindeki büyü ve efsaneler dahil her türlü fikir, inanç ve değer bilimin gelişmesinde rol oynadığını savunur. Bilim ve bilim dışı ayırımına bu açıdan karşı çıkar. Ona göre bilimin genel eğitim vasıtasıyla mitleştirilmesi, postmodernist eleştirinin bir ifadesiyle “meta anlatı”ya dönüştürülmesi sonucunda evrensel normlarının ve ölçütlerinin olduğu kanaati uyandırılmaya çalışılır. Bilim ideolojisinin “masal”ı bilimi değer insanı etkinliklerden ve ideolojilerden ayırarak tek hakikatçi bir konuma yerleştirir. Feyerabend, bilim tarihinden incelediği örneklerle, bir anlamda nesnelci ve evrenselci bilim ideolojisinin altını kazıyıp yapıbozumuna girer.

Peşin hükümler ve olgularla uyuşmayan usdışı iddialar bilimin ilerlemesinde en önemli rolü oynamıştır. Feyerabend'in Yöntemciliği reddeden yaklaşımının nirengi noktasını tekrar ifade edersek; bilim tarihinde ölçütlerin, kabul edilen kuramların ve doğruların zıttına endüksiyon ve *ad hoc* hipotezler vasıtasıyla ihlal edilmesi bilimsel ilerlemelerin zorunlu koşulu olmuştur. Zıttına endüksiyon yerleşik gözlemsel sonuçlar ve varolan kuramsal ilkelerle çatışan kavramsal bir sistem keşfederek yapılır. Bu varolan algılama dünyasının bir parçasını oluşturmayan yeni bir algılamadır (Feyerabend 1991: 38). Bir alanda hiçbir kuram bütün olgularla uyuşmaz ve anlam bir kuramdan diğerine değişir. Farklı kuramlar arasında ortak ve sabit anlamların olmayışı, bu kuramların birbirleriyle karşılaştırılmamasını beraberinde getirir ve bilim tarihinde kuramların kopma ve kırılmalarla ortaya çıktığını açıklamaktadır. Varolan kurallar bir kere ihlal edildiğinde algılama dünyası öncekiyle ortak ölçülemez yeni bir kuram ortaya çıkar.

Feyerabend'in ölçütlerin epistemolojik olarak ihlali ile ilgili görüşleri ölçütlerin etik olarak ihlali ile ilgili görüşleri kadar önemlidir. Epistemolojik ihlal zıttına endüksiyon, *ad hoc* hipotezler ve akıldışı işleyişler vasıtasıyla tarihsel örnekler verilerek açıklanmaktadır. Ölçütlerin etik ihlali ise insancıl nedenlerle, bireylerin özgürce kültürel gelişmelerine dayalı olarak haklılaştırılmaktadır. Üstelik kuralın epistemolojik ihlali ile etik ihlali birbirlerini karşılıklı olarak haklılaştırmaktadır. Bu açılarından Feyerabend'in kendisinin karşı çıktığı türden etik veya epistemolojik bir kurala sahip olup olmadığı sorulabilir. Tersine endüksiyonu epistemolojik bir yöntem, insancıl nedenleri veya bireylerin özgür kültürel gelişmelerini etik bir kural olarak kabul edebilir miyiz? Bu sorulara hayır cevabını vermek doğru görünmektedir: Çünkü her ikisi de bütün fikirleri, efsaneleri, bilimsel yandaşlığı, unutkanlıkları, saçmalıkları, akılcı ve akıldışı öğeleri kısaca her türlü insan etkinliğini kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle "ne olsa gider" bir *kural* olarak kabul edilse bile kendisi de dahil herhangi bir kuralı ve ölçütü reddeden bir *kural* olabilir. Herhangi bir evrensel ölçüt reddedilirken, her türlü farklı düşünce ve kuramların yaygınlaşması savunulmaktadır. Evrensel ölçütler bireylerin bazı özgünlüklerini dışlarken, farklı düşünce ve kuramların yayılması bütün insanlık olgusunu ve bireylerin özgünlüklerini kapsar. Her türlü ölçüt ve kuralı reddetmek bilimsel ilerlemeden söz etmeye bir engel olarak görülmemelidir. Çünkü, bu anlamda ilerleme kavramı indirgemeci bir bilimsel bilgi üretimini değil, birbirinden farklılaşan her türlü insan etkinliğini kapsayan bir süreci açıklar.

KAYNAKÇA

- Bernstein, Richard J. (1989) *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Curthoys, J. and Suchting, W. (1977) Feyerabend's Discourse Against Method, *Inquiry*, 20: 243-397.
- Feyerabend, Paul K. (1967a) On the Improvement of the Sciences and the Arts, and the Possible Identity of the Two, *Proceeding of the Boston Colloquium for the Philosophy of Science 1964/1966*, "Boston Studies of the Philosophy of Science", Ed. by R. S. Cohen and M. W. Wartofsky, Dordrecht, Reidel, 387-415.
- Feyerabend, Paul K. (1967b) Problems of Microphysics, *Philosophy of Science Today*, Ed. by Sydney Morgenbesser, Basic Books, New York, 136-147.
- Feyerabend, Paul K. (1972) Consolations For the Specialist, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Ed. by I. Lakatos and A. Musgrave, Cambridge University Press, Cambridge.
- Feyerabend, Paul K. (1975) 'Science.' The Myth and its Role in Society, *Inquiry*, 18: 167-181.
- Feyerabend, Paul K. (1976) On the Critique of Scientific Reason, *Essays in Memory of Imre Lakatos*, Ed. by R. S. Cohen; P. K. Feyerabend; M. W. Wartofsky, D. Reidel Pub, 109-143.
- Feyerabend, Paul K. (1977) Marxist Fairytales From Australia, *Inquiry*, 20: 372-379.
- Feyerabend Paul K. (1981) How to Defend Society Against Science, *Scientific Revolutions*, ed. By Ian Hacking, Oxford University Press, Oxford, 156-167.
- Feyerabend, Paul K. (1988) Knowledge and the Role of Theories, *Philosophy of Social Science*, 18: 157-178.
- Feyerabend, Paul K. (1991) *Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 2. Baskı, çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Gadamer, Hans-Georg (1989) *Truth and Method*, Tr. by J. Weinsheimer and D. G. Marshall, Crossroad, New York.
- Hacking, Ian (1986) *Representing and Intervening*, Cambridge University Press, Cambridge.

Keat, R. ve Urry, J. (1994) *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev. Nilgün Çelebi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Naess, Arne (1975) Why Not Science For Anarchists Too? A Reply to Feyerabend, *Inquiry*, 18: 183-194.

Outhwaite, William (1991) *New Philosophies of Social Science. Realism, Hermeneutics and Critical Theory*, St. Martin's Pres, New York.

Rorty, Richard (1988) *Philosophy and the Mirror of Nature*, Basil Blackwell, Oxford.

Shapere, Dudley (1981) Meaning and Scientific Change, *Scientific Revolutions*, ed. by Ian Hacking, Oxford University Press, Oxford, 28-59.